

רקע כללי בנושא:

60 שנה להצלת יהדות בולגריה

מוגש לחה"כ זהבה גלאון

כתיבה: מיכל כספי, עובדת מחקר ומידע
אישור: דותן רוסו, ראש צוות
עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

י"ט באדר ב' תשס"ג
23 במרס 2003

יהודי בולגריה ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה

בבולגריה שלפני מלחמת העולם השנייה חיו כ-50,000 יהודים - כ-1% מכלל אוכלוסיית המדינה. רוב היהודים התגוררו בעיר הבירה סופיה והתפרנסו בעיקר ממסחר. השאר עסקו במלאכה, במקצועות חופשיים ובשירות הציבורי. היהודים נהנו משוויון זכויות אזרחי ופוליטי מלא. הרב הראשי הוכר כנציג היהודים בפני הממשל, ומומן על-ידו. בתחילת המאה ה-20 גברה השפעת התנועה הציונית על הקהילות היהודיות במדינה. חיי הקהילות אורגנו על בסיס אוטונומי מבחינה מינהלית וכלכלית, והיהודים שילמו מסים קבועים לקהילתם, נוסף על מסים למדינה.

תחיקה אנטי-יהודית

בראשית שנות ה-40 התקרבה בולגריה לגרמניה ולמדינות "הציר". המניע לכך היה רצונה של בולגריה להחזיר לעצמה את השטחים שאיבדה ב-1918 ולהשתחרר מהפיצויים הכבדים שהוטלו עליה ומן ההגבלות על צבאה. ההתקרבות לגרמניה השפיעה על יחס המדינה ליהודים. ב-7 באוקטובר 1940 אישר הממשל הבולגרי את הצעת "החוק להגנת האומה", בדבר הגבלת זכויות היהודים. עקב כך, החל בקרב הקהילה היהודית מאבק הסברתי ונעשו פעולות מחאה כנגד אפליית יהודי בולגריה לרעה. לפעולות הצטרפו אגודות וארגונים בולגריים שונים. החוק אושר בפרלמנט ב-21 בינואר 1941, ובכך ניתן בסיס חוקי לפעולות הממשל נגד היהודים.

הגדרת היהודים הועתקה מחוקי נירנברג, אך בשינוי קל: במבוא נאמר, כי "היהדות היא רעה חולה, אלמנט זר לעם הבולגרי, הפועל נגד המדינה". בעקבות החוק נאסר על היהודים, בין השאר, לבחור ולהיבחר למוסדות ציבור, הונהג "נומרוס קלאוזוס" (מכסה של מספר היהודים הרשאים ללמוד באוניברסיטאות), חל איסור על נישואי תערובת והוטלו הגבלות חמורות על הפעילות הכלכלית.

בשנת 1942 אושרה תקנה נוספת, שקבעה "הקמת נציבות לענייני יהודים ליד משרד הפנים", שעיקרה הסרת כל הסמכויות של ועדי הקהילה היהודית וגביית כספים למימון פעילויות הנציבות מחשבונות היהודים עצמם.

גירוש היהודים מבולגריה

בפברואר 1943 נחתם בעיר סופיה הסכם בין בולגריה לגרמניה הנאצית, שלפיו יגורשו 20,000 יהודי תראקיה ומקדוניה¹ לשטחי גרמניה המזרחית, אף כי היה ידוע שמספרם של אלה אינו מגיע ליותר מ-12,000. בדרך זו התכוון הממשל הבולגרי להתחיל בגירוש יהודי בולגריה עצמה.² במהלך חודש מרס נלקחו מבתיהם שבשטחים הכבושים בידי בולגריה כ-12,000 יהודים. כשבוע ימים שהו היהודים במחנות ריכוז. בסוף מרס החלו המשלוחים מבולגריה לנוע צפונה, עד לטרבלינקה ולמחנות השמדה נוספים.

¹אלה היו חלק מהאזורים הכבושים שסופחו לבולגריה במסגרת הסכם עם גרמניה הנאצית.
²ד"ר משה מוסק, "יהודי בולגריה, כפסע בינם לבין המוות", בשביל הזיכרון, גיליון מס' 33, יולי 1999, עמ' 15.

ממשלת בולגריה היתה מעוניינת להשלים את מספר היהודים המגורשים ל-20,000, כפי שנחתם בהסכם, אולם, בעקבות רצף של פעולות מחאה במדינה נדחה הגירוש. במהלך 1943 נעשו ניסיונות נוספים לגרש את יהודי בולגריה, אולם ניסיונות אלה לא צלחו.

יישום החוק להגנת האומה

משנת 1941 נקראו כל הגברים היהודים בני 20-42 לשרת ב"פלוגות עבודה" מיוחדות. תנאי העבודה היו כתנאי הנידונים לעבודות פרך. ב-1943 הועלה הגיל ל-46, ויום העבודה הוארך ל-12 שעות ביום. כ-12,000 יהודים עבדו בעבודות הפרך, בהן: פריצת דרכים בהרים, סלילת כבישים, כריתת עצים וכו'.

יישומו של החוק היה כרוך בגזירות קשות ליהודים, ובהן: ענידת טלאי צהוב (מגיל 10), על בתי מגורים או בתי-עסק של יהודים נתלה שלט "בית יהודי", יהודים סולקו ממוסדות חינוך והשכלה, הוטל עוצר על יהודים בחלק מן המקומות, הוחרמו מקלטי רדיו, כלי רכב, חפצי ערך ועוד.

פעולות הצלה ומעשי ההתנגדות

לפני התחברות בולגריה לגרמניה, בשנת 1941, נעשו כמה ניסיונות להצלת יהודים חסרי נתינות בולגרית וכן קבוצות ילדים ונוער ציוני. ספינות מעפילים אחדות יצאו לארץ-ישראל. ב-4 בדצמבר 1940 הפליגה מנמל ורנה הספינה הראשונה, "סאלבדור". הספינה טבעה לאחר 10 ימים, ליד חופי טורקיה. מתוך 335 הפליטים שהיו על הספינה, 122 יהודים ניצלו ועלו לארץ. בסוף פברואר 1941 הפליגו לישראל עוד 170 פליטים בולגרים על האונייה הרומנית "דוריאן". כעבור חודש יצאה קבוצה של 65 ילדים לארץ. מאפריל 1941 ועד סוף 1943 נסגרו גבולות בולגריה ליציאת יהודים. בסוף 1943 יזמו חיים ויצמן והרב סטיבן ויז תוכניות להצלת יהודי בולגריה על-ידי העברתם לישראל דרך טורקיה, וזאת באמצעות מגעים חשאיים שהתנהלו עם שגרירות שווייץ.

בעקבות יוזמה זו ואירועים נוספים - בהם מות המלך הבולגרי בוריס ה-III, כניעת איטליה והתקדמות בעלות הברית - החל הממשל הבולגרי לנקוט קו ליברלי יותר כלפי היהודים. באוגוסט 1944 בוטלה התחיקה האנטי-יהודית. בספטמבר 1944, עם כניסת הצבא הסובייטי, הכריזה הממשלה החדשה בבולגריה מלחמה על גרמניה הנאצית.

כ-50,000 יהודי בולגריה ניצלו. כ-14,000 יהודים, אשר חיו בתקופת המלחמה בשטחים הכבושים שבידי בולגריה - דרום דוברוג'ה, תראקיה, מקדוניה וחלק מסרביה - נספו במהלך המלחמה.

פרטיזנים

בין היהודים שהצטרפו לשורות הפרטיזנים במהלך המלחמה התפרסמו: אמיל שקרגייסקי, ויולטה יעקב, מתי רובנוב, מחנם פאפו ויוסף טלבי.

עלייה לישראל

בשנים 1948-1949 עלו לישראל כ-45,000 יהודים מבולגריה - כ-90% מכלל יהודי בולגריה.

מקורות

מרכז המידע אודות השואה, "יד ושם", בית-הספר המרכזי להוראת השואה.

מוסק משה, "יהודי בולגריה, כפסע בינם לבין המוות", **בשביל הזיכרון**, גיליון מס' 33, יולי 1999.

אינטרנט

אתר הבית של רשת 'עמלי': www.amalnet.k12.il